

KUR'AN-I KERİM'İN IŞIĞINDA SÖZ VE DAVRANIŞ ESTETİĞİ

Söz söylemek, konuşmak, anlamlı bir şekilde kendisini ifade edip açıklamak canlılar arasında insana özgü bir haslettir. Yüce Rabbimiz hem sözü yarattı, hem de insana söz söylemeyi öğretti. (Rahman, 4) Manayı ve hakikati ifade etsin diye “Âdem’e esmayı öğreten odur.” (Bakara, 31) Bir manayı, bir hakikati, bir hikmeti sesle, nefesle, avaz ile âleme bırakmaktır söz. Sesi de, nefesi de, avazı da bizlere bahşeden odur.

Sözde aranması gereken ilk husus, onun doğru, anlamlı ve faydalı olmasıdır. İnsan natik (konuşan) bir varlıktır. Natikın nutku mantıklı olmayı ilzam eder. Söz, ifade için vardır. İfade, faydayı istifadeye dönüştürmektir.

Kelâm-ı Kadimde, hakikat dünyasında hiçbir karşılığı olmayan sözün adı ‘lağv’dır. Lağv; boş, beyhude ve anlamsız söz demektir. Müminleri tarif etmek için Müminun Suresinin üçüncü ayeti şöyledir: “Onlar anlamsız, boş ve beyhude sözlerden yüz çevirir.” Furkan Suresinde Rahmanın gerçek kulları anlatılırken şöyle denilmiştir: “Onlar yalan söze şahadet etmez, boş ve anlamsız sözle karşılaştıklarında vakarla geçip gider.” (Furkan, 72) Nebe Suresinde cennetin en güzel vasfı şöyle yer alır: “Cennette ne bir yalan ne de boş bir söz işitemezsiniz.” (Nebe, 35)

Sözün anlamlı ve faydalı olması yetmez; hakka, hakikate yaraşır güzellikte olması da gerekir. Sözü lâf ve lâkırdıdan ayıran şey sadece anlamlı ve mantıklı olması değil, aynı zamanda güzel olmasıdır. İslâm’a göre bir sözde aranması gereken estetik kuralları, yahut sözün estetiğini ihlâl eden bütün unsurları tespit etmek için Kur’an-ı Kerim’in söz için kullandığı müspet ve menfi sıfatlara bakmak yeterli olacaktır.

Sözün Kur’an-ı Kerim’de geçen olumlu sıfatlarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Kavli-i hasen (güzel söz), kavli-i maruf (uygun ve olumlu söz), kavli-i adl (dengeli söz), kavli-i sedid (sağlam ve doğru söz), kavli-i tayyib (hoş söz), kavli-i leyyin (yumuşak ve faydalı söz), kavli-i kerim (saygılı söz), kavli-i belîğ (açık söz) ve kavli-i meysur (kolaylaştırıcı söz).

Kur’an-ı Kerim’e göre Beni İsrailden alınan misakın önemli bir maddesi şöyledir: “İnsanlarla güzel konuşunuz.” (Bakara, 83) Burada güzel söz; anneyle, babayla, yetime, miskine iyilikle, hatta namaz ve zekâtla birlikte yer almaktadır. Aynı surede Allah’ın fakir kullarına söylenecek hoş bir sözün (kavl-i maruf) eziyet ederek verilecek sadakalardan ne kadar hayırlı olacağı ifade edilmektedir. (Bakara, 263)

Kur’an-ı Kerim’de dört yerde (Bakara, 235; Nisa, 5, 8; Ahzab, 32) tekrarlanan kavli-i maruf; bilgiye dayalı, uygun, olumlu her türlü söz için kullanılmıştır. Ahzab Suresinde müminlerin annelerine hitaben “Kalpleri hastalıklı olanları heveslendirecek edalı söz söylemeyin, daima yerinde ve uygun söz söyleyin.” (Ahzab, 32) buyrulmuştur. Bakara Suresi 263. ayette yoksul ve yoksun kimselere söylenecek güzel bir söz (kavl-i maruf), eziyet ederek verilecek her türlü sadakadan daha hayırlı görülmüştür. Enam Suresi 152. ayette şöyle bir ifade yer alır: “Söz söyledığınız zaman âdil olunuz.” Şüphesiz

sözün adaleti, dengeli oluşudur. Her türlü kabalıktan, çirkinlikten, aşırılıktan uzak oluşudur.

Nisa ve Ahzab Surelerinde yer alan kavli-i sedid; özellikle yetimler hakkında hakkı ve doğruyu konuşmak; sağlam, dürüst ve insaflı söz söylemek anlamında kullanılır. Kavli-i sedid, başkaları hakkında bütün ima ve gizli anlamlardan, yersiz kuşkulardan arınmış şekilde konuşmayı, gerçeği abartmadan ve eksiltmeden olduğu gibi aktarmayı ifade eder.

Hac Suresinde, bütün peygamberlerin insanları güzel söze (kavl-i tayyip) davet ettiği ifade edilir. (Hac, 24) “Güzel sözün misali kökü sapasağlam, dalları göğe doğru uzanan, meyveleri sürekli yenen diri bir ağaç gibidir. Çirkin sözün misali ise köksüz, bütünüyle kararsız, dayanaksız çürük bir ağaç gibidir. (İbrahim, 24-26)

Taha Suresi 44. ayette yüce Rabbimiz Hz. Musa ve Hz. Harun’u Firavun’a gönderirken “Ona yumuşak söz (kavl-i leyyin) söyleyin, ta ki düşünsün ve Allah’a karşı saygılı davransın.” buyurur.

İsra Suresi 23. ayette geçen kavli-i kerim, anne babaya söylenecek saygı dolu sözün adıdır. “Anne babayı azarlamayın ve onlara saygılı söz söyleyin.”

Nisa Suresi 63. ayette geçen kavli-i belîğ, ikiyüzlü münafıklara söylenecek etkili, açık söz için kullanılmıştır. Eğip bükmeden söylenen doğru sözdür. “Onlardan yüz çevir, onlara vaaz et ve onlara kendileri hakkında açık konuş.”

İsra Suresi 28. ayetteki kavli-i meysur ise yardım eli uzatamadığımız fakir ve muhtaç kimselerden hiç olmazsa hoş, yumuşak, yatıştırıcı ve kolaylaştırıcı sözü esirgememek anlamında kullanılmıştır.

Kur’an-ı Kerim’de söz için olumsuz anlamda ise beş sıfat kullanıldığı görülmektedir: Kavli-i su’ (kötü söz), kavli-i münker (çirkin söz), kavli-i zûr (yalan söz), kavli-i lahn (eğri söz) ve kavli-i zuhruf (süslü söz).

Kötü söz anlamına gelen kavli-i su’, Nisa Suresi 148. ayette yer almıştır. Kötü sözü alenileştirmeyi sevmediğini beyan eden Rabbimiz, aynı ayette mazlumların ahı için istisna getirmiştir.

Asılsız, düzmece, çirkin ve akla sığmayan söz anlamına gelen kavli-i münker, Mücadele Suresinin 2. ayetinde cahiliye toplumunun kadınlar hakkında oluşturdukları sözlü bir geleneğe atıfla yer almıştır.

Hac Suresi 30. ayette puta taparlığın her türlü bayağılığından kaçındığımız gibi asılsız her türlü sözden (kavl-i zûr) kaçınmamız gerektiği ifade edilmiştir.

Muhammed Suresi 30. ayette yer alan kavli-i lahn, münafıkların eğip bükükleri sözün adıdır.

Enam Suresi 112. ayette akli çeldiren, çekici ve süslü konuşmalar yapmak (kavl-i zuhruf), başka bir ifadeyle cilâlı yalanlar söylemek, Hz. Peygambere düşman olan şeytanlara izafe edilmiştir.

Söz estetiğini ortadan kaldıran her türlü unsur kadim kaynaklarımızda dilin afetleri başlığı altında yer almıştır. Gazzalî'nin İhya'sında dilin afetleri başlığı altında yer alan hususlar, bugün insanlığın kaybettiği söz estetiğinin bütün unsurlarını ihtiva etmektedir. Söz konusu eserde dilin yirmi afeti şöyle sıralanmıştır: Boş sözler, fuzulî konuşma, batıla dalma, içi boş tartışmalar, husumet eseri söylenen sözler, ağzı eğip bükerek konuşmak, secili ve edebî konuşmalara özenerek yapmacık sözler söylemek; küfür, sövgü ve fahiş (kötü) konuşmak, her türlü canlı ve cansız varlığa lânet etmek, kötü tegannî ve anlamsız şiir, kötü mizah ve şaka, istihza, sırrı ifşa, yalan söylemek, yalandan söz vermek, yalan yere yemin etmek, gıybet, çekiştirme, kovuculuk, söz gezdirmek, insanları mübalâğa ile övmek, yersiz ve anlamsız soru sormak ve sözün inceliklerinden ve hatalarından gaflet içinde olmak. (İhyau Ulûmiddin, 3/246)

Bugün konuşan her insanın bu afetlere maruz kalması, kitle iletişim araçları marifetiyle her türlü estetikten yoksun sayısız sözün ortalıkta uçuşması, dahası bu sözlerin görüntüye ve yazıya dönüştürülmesi her türlü afete yol açan bir söz kirliliği oluşturmaktadır.

Edebiyat kültürümüzde dilin açtığı yaraları kılıç yarasından daha ağır bulan benzetmelere ve deyimlere yer verilmiştir. Söz sadece insanın sıradan davranışını değil, kişiliğini de belirlemiş, bu sebeple "üslûb-u beyan aynıyla insan" denilmiştir. Bugün dilin afeti insanlık afetine dönüşmüş, üslûp ve beyanlar gönül dünyalarını kirleten bir seviyeye düşmüştür.

Yunus Emre, bu hakikati özlü bir şekilde şöyle ifade eder:

Söz ola kese savaşı

Söz ola kestire başı

Söz ola ağulu aşı

Bal ile yağ ede bir söz

Söz ile davranışı birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Sözün kendisi de en önemli bir davranıştır. Sözle estetiği yakalayamayan insanın davranışlarında ahlâk ve estetik aramak beyhudedir. Hareket ve davranışı güzel olanın sözü de güzel olur. Allah'ın öğrettiği kelimeleri/isimleri yine onun öğrettiği beyan ile güzel söze dönüştürmek için "esma-i hüсна"nın insanda tecelli etmesini sağlamak gerekir. Yahut insanı esmanın tecelligâhı kılacak kıvama getirmek gerekir. Güzel söz, hep güzel davranışın eseri olarak görülür. Oysa yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'deki bir ayet, güzel davranışı güzel sözün eseri olarak görür. "Sağlam/doğru/güzel (kavl-i sedid) söz söyleyin. Ta ki Allah, amellerinizi güzelleştirsın ve günahlarınızı bağışlasın." (Ahzab, 70)

Şayet sözün konusu söz nimetini insana bahşeden Cenab-ı Hak ise sözün konusu, en büyük söze muhatap olan Resul-i Ekrem ise, sözün konusu en son ilâhî kelâm olan Kur'an-ı Kerim ise bütün edep tavırlarını takınmak, sözün bütün güzelliklerini yansıtmak gerekir. Zira Rabbimiz, yüce kitabımızda şöyle buyurmuştur: "Allah'a çağırandan daha güzel sözlü kim olabilir?" (Fussilet, 33)